

ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ПРОВЕДЕННІ МОБІЛІЗАЦІЇ

ISSUE OF LIMITATION OF CIVIL RIGHTS OF CITIZENS DURING MOBILIZATION

Породько В.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія Служби безпеки України

Наукова стаття присвячена дослідженню питань обмежень цивільних прав громадян, впроваджених останніми змінами до законодавства про мобілізацію та можливих випадків примусового вилучення майна у зв'язку з проведенням мобілізаційних заходів.

Автором проаналізовано положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» у контексті їх впливу на забезпечення особистих немайнових та майнових прав громадян при реалізації запроваджених заходів, спрямованих на виконання обов'язків громадян щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації. Нововведення у нормативно-правовому регулюванні призвели, зокрема, до посилення обмеження таких прав, як право на невтручання в особисте життя, право на свободу пересування, право на достатній життєвий рівень, а також право володіти, користуватися та розпоряджатися власним майном.

Йдеться про можливість застосування адміністративного затримання при перевірці наявності у громадян чоловічої статі військово-облікових документів та доставленні їх у разі потреби до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки; звуження обсягу права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання при вчиненні в умовах правового режиму воєнного стану за заявами громадян України чоловічої статі, які не оновили персональні дані, консульських дій у закордонних дипломатичних установах України; можливість тимчасового обмеження громадян, які під час мобілізації не виконують мобілізаційні обов'язки, та вчинили адміністративне правопорушення, передбачене ст. 210-1 КУпАП, у праві керування транспортним засобом; можливість тимчасового обмеження права громадян на достатній життєвий рівень при реалізації заходів виконання військово-квартирної повинності та права власності на майно у зв'язку із постановкою на військовий облік транспортних засобів, призначених для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період.

Крім тимчасових обмежень прав громадян, нове законодавство передбачає також випадки можливого примусового припинення права власності суб'єктів на належне їм майно, а саме коли мова йде про примусове відчуження у власника транспортного засобу, поставленого на облік, з наступним повним відшкодуванням його вартості, а також про випадки звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника, який допустив порушення вимог законодавства про мобілізацію.

На підставі проведеного дослідження у заключній частині статті обґрунтовано висновок, що у питаннях обмежень цивільних прав громадян в умовах режиму воєнного стану і при проведенні мобілізаційних заходів зокрема законодавець намагається орієнтуватись на дотримання балансу між публічним інтересом та індивідуальними правами, і цілому розглянути обмеження, запроваджені змінами до законодавства про мобілізацію, знаходяться в межах, встановлених Конституцією та Цивільним кодексом України.

Ключові слова: особисті немайнові та майнові права громадян, воєнний стан, мобілізація, обмеження цивільних прав, межі втручання в цивільні права, примусове відчуження майна.

The scientific article is devoted to the study of the issues of restrictions on the civil rights of citizens introduced by the latest changes to the legislation on mobilization and possible cases of forced confiscation of property in connection with the implementation of mobilization measures.

The author analyzed the provisions of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Certain Issues of Military Service, Mobilization and Military Registration» in the context of their impact on the provision of personal non-property and property rights of citizens when implementing measures aimed at fulfilling the duties of citizens regarding mobilization training and mobilization. Innovations in regulatory and legal regulation led to increased restrictions on such rights as the right to non-interference in private life, the right to freedom of movement, the right to an adequate standard of living, as well as the right to own, use and dispose of one's own property.

It is about the possibility of applying administrative detention when checking whether male citizens have military registration documents and delivering them, if necessary, to the appropriate territorial recruitment and social support center; narrowing of the scope of the right to freedom of movement and free choice of place of residence when consular actions are carried out in foreign diplomatic institutions of Ukraine under the conditions of the legal regime of martial law based on the statements of male citizens of Ukraine who have not updated their personal data; the possibility of temporary restriction of citizens who, during mobilization, do not fulfill their mobilization duties and have committed an administrative offense provided for in Art. 210-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, in the right to drive a vehicle; the possibility of temporarily restricting the right of citizens to a sufficient standard of living during the implementation of measures to fulfill the military housing obligation and the possibility of temporarily limiting the right of ownership of property in connection with the military registration of vehicles intended for resupplying the Armed Forces of Ukraine and other military formations during a special period.

In addition to temporary restrictions on the rights of citizens, the new legislation also provides for cases of possible forced termination of the right of ownership of citizens to their property, namely when it comes to forced alienation from the owner of a registered vehicle, followed by full reimbursement of its value, as well as cases foreclosure on property due to the obligations of the owner who violated the requirements of the legislation on mobilization.

On the basis of the conducted research, in the final part of the article, the conclusion is substantiated that in matters of restrictions on civil rights of citizens in the conditions of martial law and when conducting mobilization measures, in particular, the legislator tries to ensure the balance between public interest and individual rights, and in general, the restrictions introduced by changes to legislation on mobilization are within the limits established by the Constitution and the Civil Code of Ukraine.

Key words: personal non-property and property rights of citizens, martial law, mobilization, restriction of civil rights, limits of interference in civil rights, forced alienation of property.

Постановка проблеми. Організаційно-мобілізаційні заходи, що здійснюються в країні в умовах правового режиму воєнного стану, обумовлюють і зміни в нормативно-правовому регулюванні обмежень прав громадян, передбачених Конституцією та законодавством України. Їх аналіз дає змогу визначити відповідність цих обмежень інтересам суспільства і загрозам національній безпеці

та дотримання меж, які встановлені принципами Основного Закону.

Стан дослідження. Тема правообмежень завжди є актуальною серед наукової спільноти. Цій проблематиці присвячували свої дослідження П. М. Кузьменко, Л. І. Летнянчин, А. М. Мерник, Н. Б. Москалюк, І. М. Панкевич, П. М. Рабінович, В. М. Слома, М. О. Стефанчук

та інші правознавці. До питань правового регулювання обмежень прав людини та запровадження окремих з них безпосередньо в умовах воєнного стану звертались у своїх роботах Т. А. Занфірова, М. В. Корнієнко, В. В. Лазарев, Т. М. Малиновська, С. В. Матвеев, Л. С. Нецька, А. С. Славко, Ю. О. Фігель тощо. Водночас, зміни, яких останнім часом зазнає законодавство у зв'язку з функціонуванням правового режиму воєнного стану, неминуче спричиняють і коригування у правовому регулюванні тимчасових обмежень прав громадян, що викликає необхідність аналізу цих питань з урахуванням сучасних законодавчих новел. Отже, **метою даної статті** є дослідження обсягу обмежень цивільних прав громадян у світлі положень Закону України від 11 квітня 2024 року № 3633-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» [1], а також можливих випадків звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника, який допустив порушення вимог законодавства про мобілізацію.

Виклад основного матеріалу. Права громадян гарантуються державою і перебувають під її захистом. При цьому застосування правообмежень як у мирний час, так і в період дії воєнного стану є елементом правової системи будь-якої правової демократичної держави світу, зокрема, й України [2, с. 51]. Під обмеженням права слід розуміти тимчасову неможливість його здійснення в певній частині, або ж ускладнення чи неможливість його реалізації у повному обсязі.

Вимушеність застосування обмежень прав громадян при проведенні мобілізації обумовлюється необхідністю забезпечення виконання ними передбаченого ст. 65 Конституції України обов'язку по захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, і продиктована умовами воєнного стану [3]. Україною визнається практика тимчасового обмеження конституційних прав громадян в умовах воєнного стану, що призводить до часткового відхилення від дотримання Європейської Конвенції про захист прав і свобод людини. Про це була проінформована Рада Європи у поданій 4 квітня 2024 року письмовій заяві.

Серед прав, обмеження яких допускається Основним Законом в умовах правового режиму воєнного стану, право на недоторканність житла [3, ст. 30]; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [3, ст. 31]; право на невтручання в особисте і сімейного життя [3, ст. 32]; право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та право вільно залишати територію України [3, ст. 33]; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [3, ст. 34]; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [3, ст. 38]; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації [3, ст. 39]; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [3, ст. 41]; право на підприємницьку діяльність [3, ст. 42]; право на працю [3, ст. 43]; право на страйк [3, ст. 44]; право на відпочинок [3, ст. 45]; право на достатній життєвий рівень [3, ст. 48]; право на освіту [3, ст. 53]. Ці обмеження знаходять свій прояв у запровадженні комендантської години; особливого режиму в'їзду і виїзду, пересування громадян, іноземців і осіб без громадянства, руху транспорту; огляду речей, транспорту, багажу, вантажів, службових приміщень і житла громадян; заборони або обмеженні на вибір місця перебування чи місця проживання; проведенні евакуації населення, матеріальних і культурних цінностей; запровадженні трудової повинності; примусовому відчуженні для потреб держави майна, що перебуває у приватній чи комунальній власності тощо.

Нововведення у нормативно-правовому регулюванні питань мобілізації та військового обліку, незважаючи на виключення із Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та «Про правовий режим воєнного стану» норм про заборону громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку, з моменту оголошення мобілізації змінювати місце проживання чи перебування без дозволу уповноважених посадових осіб, призвели до посилення обмеження таких особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, як недоторканність особистого життя та свобода пересування. У цих громадян, та у всіх чоловіків у віці від 18 до 60 років, з'явився додатковий обов'язок постійно мати при собі військово-облікові документи і пред'являти їх на вимогу працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, поліцейських, а також прикордонників у зоні прикордонного контролю. При цьому уповноважені на перевірку документів співробітники здійснюють технічну фото- і відеофіксацію процесу перевірки, а отже – і поведінки самої особи, стосовно якої вона здійснюється. Тим самим об'єктивно фіксується не лише законність дій представників держави, а й дотримання встановленого законом правопорядку конкретним громадянином, військово-облікові документи якого перевіряються. Очевидно також, що у разі відсутності у фізичної особи необхідних документів вона буде доставлена, а у разі відмови – примусово, до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, зазначаючи у такому випадку тимчасове обмеження своєї свободи. Таким чином, законодавець врегулює процедуру тимчасового обмеження особистого немайнового права громадян, допустимого в умовах воєнного стану.

Звуження обсягу права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання відбувається і при реалізації запроваджених законодавчих змін, що стосуються вчинення в умовах правового режиму воєнного стану за заявами громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років, які не оновили персональні дані, консульських дій у закордонних дипломатичних установах України. Як передбачено ч. 6 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4], оформлення паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон таким особам розміщеними за межами України відокремленими підрозділами державного підприємства, що належить до сфери управління Державної міграційної служби України, може здійснюватись лише за умови наявності у них військово-облікових документів. У випадку відсутності таких документів, або підстав для звільнення чи відстрочки від мобілізації, або наявності потреби проходження військово-лікарської комісії, – такій особі може бути лише оформлено посвідчення на повернення в Україну, а її подальше перебування за кордоном з позиції українського законодавства втрапить легітимність.

Встановлений алгоритм дій державних органів стосовно громадянина своєї держави, який перебуває за її межами, виїхавши з України на законних підставах, не повною мірою узгоджується із закріпленим у ч. 3 ст. 25 Конституції України положенням, за яким Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

З огляду на законодавчу регламентацію тимчасових обмежень особистих немайнових прав громадян в умовах воєнного стану та існуючу практику їх реалізації при перевірці наявності у громадян чоловічої статі військово-облікових документів та доставленні їх у разі потреби, у тому числі і шляхом застосування адміністративного затримання, до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, видається доречним передбачити у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» необхідність безумовного дотримання при здійсненні запровадженого механізму конституційного права на

повагу до гідності фізичної особи, яке не підлягає обмеженню і у разі запровадження воєнного стану.

Гідність особи визначається, як цінність кожної людини, яка є особистістю і заслуговує на повагу до себе. Конституційний Суд України наголосив на необхідності трактувати людську гідність як конституційне право і конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав [5, абз. 6 пп. 2.3 п. 2 мотивувальної частини Рішення]. Захист гідності людини повинен гарантуватися і на законодавчому рівні, і на рівні громадського усвідомлення [6, с. 97–98]. Поводження з громадянами, яке принижує їх гідність або відзначається жорстокістю, є не лише порушенням недоторканності гідності людини, як фундаментального права [7, ч. 2 ст. 297], а й делегітимізує обмеження цивільних прав фізичної особи, які в умовах правового режиму воєнного стану є легальними.

Законом України № 3633-IX суттєво уточнено обов'язки громадян щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації, механізм їх реалізації, що включає і заходи впливу у разі невиконання цих обов'язків. На законодавчому рівні регламентовано порядок проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації; їх явки за викликом до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки для взяття на військовий облік; явки військовозобов'язаних та резервістів за повістками, мобілізаційними розпорядженнями, викликами керівників органів, в яких вони перебувають на військовому обліку; уточнення облікових даних через центри надання адміністративних послуг або електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста, чи у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки за місцем свого перебування або знаходження. Поряд з тим, застосування запроваджених законом заходів впливу стосовно громадян, які не виконують під час мобілізації передбачені ним обов'язки, може призводити до обмеження їх прав, а також до припинення прав на майно.

Відповідальність за порушення законодавства у сфері мобілізації регулюється адміністративним законодавством України. Так, ухилення від постановки на військовий облік, не прибуття за мобілізаційними документами, та не проведення звірки мобілізаційних даних підпадають під юридичний склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, наслідком якого є притягнення особи до адміністративної відповідальності та накладення штрафу [8].

Верховною Радою України 9 травня 2024 року прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [9], яким збільшено розміри адміністративних штрафів за такі правопорушення та уніфіковано механізм їх застосування. Зокрема, ним передбачено накладення штрафу на підставі постанови територіального центру комплектування та соціальної підтримки, Центрального управління або регіональних органів Служби безпеки України про притягнення до відповідальності без складання протоколу про адміністративне правопорушення та рішення суду.

Незважаючи на те, що фіксація порушень та реалізація відповідальності за них у таких випадках відбувається у сфері адміністративно-правових відносин, їх забезпечення може безпосередньо стосуватись і цивільно-правової сфери.

Як передбачено ст. 308 КУпАП, у разі несплати правопорушником штрафу у встановлений законом строк, постановою про накладення штрафу вноситься до Єди-

ного державного реєстру виконавчих документів та не пізніше наступного дня пред'являється для примусового виконання до органу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». При примусовому виконанні постанови територіального центру комплектування стягується подвійний розмір штрафу, визначеного ст. 210-1 КУпАП та зазначеного у самій постанові, а також витрати на облік самого правопорушення, розмір яких встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Несплата адміністративного штрафу може викликати накладення державними органами обмежень на користування громадянами майном, що належить їм на праві власності, та звернення на нього стягнення у цивільно-правовому порядку. На практиці це проявляється як у застосуванні арешту особових рахунків правопорушника, на яких зберігаються грошові кошти, з метою їх використання для погашення суми штрафу, так і у примусовій реалізації майна боржника з тією ж метою. Звичайно, накладений арешт повинен бути співмірним із сумою штрафу, а заходи, що вживаються при виконанні постанови – пропорційними, як того вимагає закон.

У разі накладення арешту на майно фізичної особи та його реалізації для погашення несплаченого штрафу право власності на таке майно припиняється на підставі п. 8 ч. 1 ст. 346 Цивільного кодексу України, а різниця між вирученою сумою і сумою сплачених штрафу та інших обов'язкових платежів повертається колишньому власнику реалізованого майна.

Серед заходів впливу щодо громадян, які під час мобілізації не виконують обов'язки, передбачені ч. 1 або 3 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», та вчинили адміністративне правопорушення, передбачене ст. 210-1 КУпАП, Закон України № 3633-IX, окрім здійснення поліцією з ініціативи керівника територіального центру комплектування та соціальної підтримки адміністративного затримання та доставлення порушника до центру, запровадив і можливість тимчасового обмеження такого громадянина у праві керування транспортним засобом під час мобілізації на підставі рішення суду.

Підставою обмеження цього права є ігнорування військовозобов'язаним чи резервістом письмової вимоги встановленої форми керівника територіального центру комплектування та соціальної підтримки про виконання обов'язку або обов'язків після інформування поліцією про неможливість здійснити адміністративне затримання та доставлення порушника до територіального центру комплектування та соціальної підтримки протягом 10 календарних днів з дня її вручення.

За особливостями провадження у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації, встановленими ст. 283-2, якою доповнено Кодекс адміністративного судочинства України [10], вони розглядаються у письмовому провадженні протягом 30 днів з дня відкриття провадження, а при наявності ініціативи суду чи клопотання сторони – з проведенням судового засідання, розгляду справи у якому не перешкоджає неприбуття осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце його проведення. Рішення суду в адміністративних справах цієї категорії підлягають негайному виконанню в порядку, встановленому законом.

Зазначене тимчасове обмеження прав громадян може встановлюватися лише на строк до виконання або відкликання вимоги територіального центру комплектування та соціальної підтримки про виконання особою обов'язку на мобілізації, а у разі виконання або відкликання такої вимоги у процесі провадження у справі, – воно закривається.

Тимчасове обмеження громадян у праві керування транспортним засобом під час мобілізації може впливати й на обсяг реалізації ними права власності. Відповідно до ч. 1 ст. 41 Конституції України та ч. 1 ст. 317 ЦК України, кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю. При застосуванні ж під час мобілізації тимчасового обмеження громадянина у праві керування транспортним засобом автоматично зменшується і обсяг правомочностей, що складають зміст права власності на транспортний засіб, якщо останній належить громадянину на даній правовій підставі. Адже продовжуючи реалізовувати правомочності володіння та розпорядження, він тимчасово втрачає можливість повною мірою користуватись власним транспортним засобом з огляду на заборону самостійно ним керувати.

Фактично аналізований захід впливу щодо громадян під час мобілізації спрямований на розшук осіб, які ухиляються від виконання обов'язків, що з нею пов'язані. І гарантією законності та обґрунтованості його застосування виступає чіткий механізм судового контролю за доведеністю позивачем обставин невиконання особою під час мобілізації обов'язків, які на неї покладуються, та вчинення адміністративного правопорушення, а також дотримання територіальним центром комплектування та соціальної підтримки процедури мобілізації такої особи, визначеної Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Певні зміни Законом України № 3633-IX внесені і до питань нормативно-правової регламентації в умовах правового режиму воєнного стану військово-квартирної повинності та військово-транспортного обов'язку. І якщо в першому випадку вони стосуються лише віднесення встановлення порядку військово-квартирної повинності для фізичних і юридичних осіб до відання Кабінету Міністрів України, то у другому – мають вплив і на обсяг здійснення права власності громадянами.

Реалізація заходів виконання військово-квартирної повинності може бути пов'язана з тимчасовим обмеженням права громадян на достатній життєвий рівень, яке в умовах воєнного стану є допустимим, але повинно не виходити за межі санітарних і житлових норм.

Виконання ж військово-транспортного обов'язку громадян відбувається за рахунок примусового відчуження транспортного засобу у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості. Реквізиція тягне за собою припинення права власності фізичної особи на такий засіб на підставі п. 9 ч. 1 ст. 346 ЦК України, а сам транспортний засіб переходить у власність держави. До транспортних засобів, для задоволення потреби у яких встановлюється військово-транспортний обов'язок, змінами у законодавстві щодо мобілізації додатково віднесені також водні транспортні засоби. Основні ж нововведення у цьому питанні стосуються обмеження з моменту оголошення загальної мобілізації розпорядження транспортними засобами, (у тому числі й тими, що належать на праві власності фізичним особам), які призначені для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період та перебувають на військовому обліку у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки.

Такі транспортні засоби беруться на військовий облік на підставі відомостей про зареєстровані транспортні засоби, які можуть бути призначені для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період, що подаються до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки Міністерством внутрішніх справ і Державною службою морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Вони не можуть бути відправлені за межі території України та до інших областей, відчужуватись на користь юридичних осіб чи інших громадян, передаватись в оренду (лізинг), вони не можуть бути використані як предмет застави для виконання зобов'язань за договорами про надання кредиту та гарантії перед банківською установою, щодо них не може бути вчинено інших дій, які унеможливають передачу таких транспортних засобів Збройним Силам України та іншим військовим формуванням. Тим самим право власності на транспортні засоби, взяті на військовий облік, в частині розпорядження ними власником на свій розсуд обмежується ще до можливої реквізиції.

Натомість, певним послабленням обмежень майнових прав громадян в умовах воєнного стану є встановлене ч. 8 ст. 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [11], положення, за яким не підлягає передачі Збройним Силам України, іншим військовим формуванням транспортний засіб, що належить на праві власності громадянину, у разі відсутності у нього права власності на інші транспортні засоби.

Зважаючи на значну теоретичну базу дослідження обмежень прав і свобод людини і громадянина, на сьогодні в юридичній літературі випадки ототожнення понять обмеження та порушення прав, чи їх підміни є, радше, винятками [12, с. 111]. Науковці, здебільшого, навпаки, підкреслюють, що це різні категорії, які підлягають чіткому розмежуванню, адже порушення прав людини завжди перебуває за межами дозволеного [6, с. 98; 13, с. 209; 14, с. 34; 15, с. 12–13].

Водночас, щоб правообмеження дійсно не перетворювались на порушення прав громадян, важливим є додержання низки принципів, що забезпечують їх правомірність. До них можна віднести принципи законності, винятковості (необхідності), обґрунтованості, цільового характеру, співмірності (пропорційності), обмеженості в часі і в обсязі, недискримінаційності. Як слушно зауважує Х. М. Маркович, побудова держави на демократичних цінностях передбачає не лише проголошення, а й забезпечення прав людини в будь-яких реаліях [6, с. 97]. Тому політика у застосуванні правообмежень під час воєнного стану є надзвичайно важливою і повинна базуватися на засадах певної обережності, продуманості і збалансованості [16, с. 77].

Проведене дослідження дає змогу дійти **висновку**, що в цілому обмеження цивільних прав громадян, які встановлені змінами до законодавства про мобілізацію, продиктовані особливостями правового режиму воєнного стану і знаходяться в межах, встановлених Конституцією та Цивільним кодексом України. Вони є результатом законодавчої спроби забезпечення балансу між публічним інтересом та індивідуальними правами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 21.05.2024).
2. Мерник А.М., Стоян Є.О., Артеменко К.С. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 49–52.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 15 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-4/2018(2792/15) за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими,

що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 4. Стор. 12.

6. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 4. С. 95–99.

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 21.05.2024),

9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 9 травня 2024 р. № 3696-IX. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3696-20#Text> (дата звернення: 21.05.2024),

10. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

11. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.

12. Шевченко Н., Бондар В. Підстави порушення основних прав людини у воєнний час. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 111–116.

13. Костюк Н.П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. *Нове українське право*. 2022. Випуск 6. Том 1. С. 205–210.

14. Кузніченко С.О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36.

15. Лотюк О.С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 9–15. С. 12–13.

16. Матвеев С.В., Романова О.М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 76–80.